

Lietuvių ir latvių terminologija: istoriniai ryšiai ir gretinamieji tyrimai¹

REGINA KVAŠYTĖ

*Vilniaus universiteto Šiaulių akademija,
Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas
ORCID id: <https://orcid.org/0000-0002-7247-7022>*

ĮVADAS

XX a. antrojo dešimtmečio pabaigoje ir trečiojo dešimtmečio pradžioje – Latvijoje 1919 m., o Lietuvoje 1921 m. – įsteigtos Terminologijos komisijos pradėjo tvarkyti savo šalių terminiją bei plėtoti lietuvių ir latvių terminologijos teoriją. Pripažįstama, kad šioje veikloje tiek lietuvių, tiek latvių terminologams galėjo praversti kaimyninės šalies patirtis ir antrosios baltų kalbos duomenys. Tyrimo tikslas – aptarti istorijos faktus, liudijančius apie Lietuvos ir Latvijos terminologų bendrystės siekį, bei lietuvių ir latvių terminologijos gretinamuosius tyrimus. Tikslui pasiekti iškelti uždaviniai: 1) išryškinti terminologijos istorijoje atsispindėjusį lietuvių ir latvių terminologų norą naudotis vieniems kitų patirtimi; 2) susisteminti duomenis apie dabartinius gretinamuosius lietuvių ir latvių terminologijos tyrimus; 3) išsiaiškinti kitas Lietuvos ir Latvijos terminologų tarpusavio bendravimo formas. Taikyti aprašomasis ir referuojamasis metodai, naudoti tyrimo šaltiniai – Lietuvos ir Latvijos mokslo ir mokslo populiarinamieji leidiniai, taip pat periodika.

1. LIETUVIŲ IR LATVIŲ TERMINOLOGIJOS ISTORIJOS BENDRYBĖS

Lietuvos ir Latvijos istorinę raidą lėmė skirtingi veiksniai, tačiau būta laikotarpių, kai jose vyko panašūs procesai. Tai pasakytina ir apie terminologiją, kuri „sparčiai ėmė plėtotis antroje XIX a. pusėje kartu su tautos ir

¹ Straipsnis parengtas pagal Valstybinės tyrimų programos *Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai* 2-ojo etapo projektą *Mūsdienu latviešu valodas lietojums un attīstība* (Nr. VPP-LETONIKA-2022/1-0001).

bendrinės kalbos kūrimusi, kai aušrininkai ir varpininkai vienoje šalyje, jaunatviai – kitoje ir kiti šviesuoliai, skelbdami straipsnius periodikoje ir rašydami ar versdami mokslinio turinio knygas, supažindino visuomenę su mokslo pasiekimais, ėmė leisti mokomąsias knygas“ (Labanauskienė 2008: 39). Jau anuo metu būta lietuvių ir latvių kalbų ryšius aprašančių darbų. Išskirtinis buvo Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos vaidmuo, nes „rankraštiniuose J. A. Pabrėžos žodynuose „Waardaa tayslyynee Augimiu“ (1834 m.) ir „Taislós augimiu“ (1843 m.) yra latviškų augalų vardų – tai lietuvių ir latvių rankraštinės terminografijos ryšių pradžia“ (Labanauskienė 2008: 39) (plačiau apie latvių augalų vardus kalbamajame žodyne žr.: Labanauskienė 2004, 2006). Latvių kalbos žodynui plėsti lietuvių kalbos ištekliais naudojosi publicistas, kalbininkas ir pedagogas Atis Kronvaldas (*Atis Kronvalds*), poetas, publicistas ir kalbininkas Juris Alunāns (*Juris Alunāns*). „Antroje XIX a. pusėje terminologijos formavimasi ir kalbų pažinimą pratęsia rankraštiniai verčiamieji žodynai: latvių visuomenės veikėjo, kalbininko, literato A. Dyrikio (A. Dīriķis) „Lietuvių–latvių kalbų žodynas“ (1872 m., neišlikęs), su juo artimai bendravusio lietuvių etnografo, kunigo, kalbininko A. Juškos „Latvių–lietuvių–lenkų kalbų žodynas“ (apie 1875 m.), kalbininko, kunigo M. Miežinio „Lietuvizskai–latviszkai–lenkiszkai–russiszkas žodynas“ (1894 m.)“ (Labanauskienė 2008: 42–43) (apie Mykolo Miežinio žodyną plačiau žr. Labanauskienė 2014; apie visus tris žodynus žr. Zemzare 1961).

Tai dalis įdirbio, kuriuo mokslinės terminologijos tyrimo bei tvarkybos tikslais galėjo remtis Latvijoje ir Lietuvoje XX a. įkurtos Terminologijos komisijos².

Latvijos pavyzdys tapo paskata įsteigti panašią komisiją Lietuvoje (plačiau apie pirmųjų TK veiklą žr.: Aukšoriūtė 2011, 2021; Kvašytė 2021a, 2021b; Kvašite 2020b). Prie to svariai prisidėjo Jonas Jablonskis, Švietimo ministerijos mėnesiniame žurnale *Švietimo Darbas* 1920 m. gruodžio mėnesį, dar prieš įkuriant TK, pristatydamas latvių periodinio leidinio *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* (IMM; Švietimo ministerijos mėnraštis)³ naujausią numerį, rašęs: „Prie Šviet. Min-jos ten [Latvijoje – *aut. past.*] esama Terminologijos komisijos, kuri nustato terminus įvairiems mokslo galams; tos komisijos yra keli skyriai (gamtos, prekybos, filosofijos,

2 Toliau sutrumpintai atitinkamai LT TK ir LV TK arba TK.

3 Latvijos švietimo ministerijos mėnraštis buvo leidžiamas 1920–1939 m.

jurisprudencijos ir t. t.). Žmonės, kuriems tie visuomenės dalykai rūpi, spiečiasi prie Šviet. Min-jos – dirba ir įvairiuose jos terminų skyriuose <...>“ (Jablonskis 1933a: 225)⁴. Toliau J. Jablonskis išsamiai aiškina, kokių tikslu ir kas komisiją subūrė, kaip ji dirba, kaip ir kur apsvarstytus terminus viešina: „Laikraštyje, jo sąsiuvinuose, surašomi tam tikri terminai rusiškai, vokiškai ir latviškai“ (Jablonskis 1933a: 225). Nors išskiriamas laikraščiu pavadintas kalbamasis mėnraštis, kur skelbiami terminų projektai, reikia pasakyti, kad tai buvo daroma dar ir oficialiame dienraštyje *Valdības Vēstnesis* (Vyriausybės žinios)⁵. J. Jablonskis atkreipia dėmesį ir į tai, kaip įsitikinama komisijos priimtų terminų tinkamumu: „Komisija, skelbdama terminų projektą, kreipiasi švietimo laikraščiu [IMM – *aut. past.*] į nusiimančius apie tą dalyką žmones, prašo juos, jei nesutinka su vienu kitu komisijos terminu, duoti jai, vieno kito komisijos termino vietoje, savus terminus, labiau tinkančius „terminų sąrašams“, skiriamiesiems visuomenės reikalui. Gavusi ligi tam tikro laiko (komisija pažymi tą laiką organo straipsnyje) iš šalies pastebėjimų, komisija vėl sprendžia abejojamų terminų dalyką ir galutinai skelbia juos visuomenės reikalui“ (Jablonskis 1933a: 225). J. Jablonskis ragina važiuoti susipažinti su komisijos veikla, kad patirtis būtų perimta Lietuvoje: „Latvių pavyzdžiu ir mes galime naudotis. Kai kam reikėtų, gali būt, ir į Latvius nuvažiuoti – pasižinti vietoje su šiuo jų Šviet. Min-jos darbu“ (Jablonskis 1933a: 225–226). Straipsnis išspausdintas žurnale dar prieš įsteigiant TK. Pabrėžiama tokios veiklos svarba ir prasmė (ypač akcentuojamas švietimas): „Kur taip daroma jaunojoje valstybėje, negali būti tos terminų „netvarkos“, su kuria tenka susidurti dabar įvairiems mūsų vadovėlių rašytojams“ (Jablonskis 1933a: 225). Dėmesio vertas taip pat faktas, vėliau kiek modifikuotai pritaikytas TK darbe, – siūlymas bei poreikis naudotis latvių darbo rezultatais: „N. B. Mūsų leidimų Komisijoje ar Min-jos sandėlyje reikėtų laikyti ir po kelis egzempliorius visų tų leidinių, kurie latvių išleisti mokyklai...“ (Jablonskis 1933a: 226).

Vėliau, 1921 m. vasario 27 d., visuomenės ir politikos dienraštyje *Lietuva* (Nr. 46) J. Jablonskis primena, kad mintis apie TK sudarymą viešai iškelta 1920 m.: „Lietuvos“ Kalėdų numeryje⁶ buvo išspausdintas šito tu-

4 Visos citatos pateikiamos autentiškai, rašyba netaisyta, tik atsisakyta įvairių techninių ryškinimų, retinimų ir pan.

5 Latvijos Respublikos ministrų kabineto oficialus dienraštis buvo leidžiamas 1919–1940 m.

6 Žr. *Lietuva* 282(564), 1920-12-24, 6 (Jablonskis 1933c).

rinio jau vienas straipsnis. Dabar, po dviejų mėnesių, vėl tenka kalbėti tuo pačiu reikalu: nieko ligi šiol nepadaryta...“ (Jablonskis 1933b: 226). Pa-brėžiama, kad „prieš Kalėdas buvo jau šis tas daroma: prie Šviet. Min-jos darėsi terminų komisija, kuri, kaip tuokart buvo laukiama, ims pagaliau tikrai rūpintis mūsų terminologijos dalyku. Tos įstaigos, ar tos mokslo ir darbo šakos, kurioms rūpi savų terminų dalykas, buvo prašomos daryti savo tarpe, kaip buvo rašoma ir „Lietuvoje“, atskiras komisijas terminams <...>“ (Jablonskis 1933b: 227).

Toliau straipsnyje tęsiama latvių patirties sklaida: „Švietimo Ministeri-ja, pavesdama šitą terminų dalyką tam tikrai savo komisijai ir suragindama į tą darbą kitas darbo žmonių komisijas, eina ar eitų Latvių šviet. min-jos takais: ten prie šviet. Ministerijos dirba, kiek matyti iš latvių laikraščių ir girdėti iš jų raštų žmonių, ir dirba, pasakysim, sėkmingai ir labai plačiai „terminologijos komisija“. Su ta pagrindine terminų komisija susižino ten įvairios kitos valstybės aparato terminų komisijos... Tų komisijų darbas skelbiamas ten kas mėnuo ar beveik kas mėnuo ir Šviet. Min-jos organe [IMM – *aut. past.*], apie jį pranešama įvairioms valstybės darbo šakoms ir pagrindiniame valstybės laikraštyje⁷. Terminų mišinio ten, rodosi, nėra: tų komisijų terminai, nustatyti su Šviet. Min-jos komisija, ten yra privalomi visoms valstybės aparato šakoms, terminų darbu ten suinteresuota moky-tinė visuomenė ir mokykla, ir tas darbas duoda ten, kaip matyti, visai gerų vaisių...“ (Jablonskis 1933b: 227–228).

LT TK veikloje nuo pat pradžių būta su latvių terminologų darbu bei terminijos tvarkyba susijusių pastebėjimų, kurie fiksuoti posėdžių proto-koluose (TKP)⁸. Pavyzdžiui, praėjus beveik dvejiems TK veiklos metams, 1923 m. sausio 4 d. posėdžio protokole Nr. 51 atsiranda įrašas, kaip ter-minai turi būti skelbiami ir kaip parengti svarstyti pateikiamų terminų sąrašus: „Nutarta skelbti ir toliau dedant pirma lietuviškus terminus ir aiškinant juos svetimomis kalbomis, ir kur nesudaro sunkumų, tai bent keliomis. Laikraščiuose paskelbti, kad asmenis, kurie patiekia Komisijos darbui terminus, kur tik gali, greta lietuviškųjų terminų, padėtų terminus bent keliomis svetimomis kalbomis.“ Kalbamajame protokole įrašytas ir pageidavimas „darbo reikalams įsigyti **latviška** [paryškinta mano – *aut. past.*] ir kitomis kalbomis išleistųjų terminų žodynų“ (TKP 1923).

7 Anksčiau minėtas dienraštis *Valdības Vēstnesis*.

8 Pirmosios LT TK protokolai (TKP Nr. 1–80) saugomi Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centre.

Galima daryti prielaidą, kad lietuvių terminologus galėjo dominti LV TK darbo rezultatas – 1922 m. išleistas žodynas *Zinātniskās terminoloģijas vārdnīca* (Mokslinės terminijos žodynas). Tai reikšmingas veikalas, pasirodęs jau po to, kai Komisija Latvijoje buvo nutraukusi veiklą (dėl lėšų stygiaus 1921 m. rugsėjį). Į žodyną sudėta 20 sričių (turinyje įvardyta 19 – neįtraukta veterinarija) terminai, suskirstyti teminiais (kartais jungtiniais) skirtingos apimties skyriais: kalbotyra, filosofija, teisė, liaudies ūkis ir finansai, muzika, tapyba, skulptūra ir statyba, gamtos mokslai, miškininkystė, chemija ir chemijos technologija, matematika, geometrija ir piešimas, fizika, mechanika ir medžiagų atsparumas, mašinų ir metalo apdirbimas, elektra ir elektrotechnika, karyba, jūreivystė, knygų pramonė, veterinarija. Iš viso žodyne esama 8 398 antraštiniai terminai (Baltišs 2013: 426). Tačiau dar iki tol Latvijoje išleisti specializuoti savos kalbos ir tarptautinių žodžių rinkiniai, pavyzdžiui: jūreivystės (1902, 1908), karybos (1914), statybos (1922) terminų žodynai (LILVV 1995).

Apibendrintai galima sakyti, kad pirmųjų TK įkūrimas bei jų vaidmuo kiekvienoje iš šalių vertintinas panašiai. Cituojant dabartinį Latvijos mokslų akademijos Terminologijos komisijos pirmininką Marį Baltinį (*Māris Baltiņš*), taip buvo pereita nuo individualios (atliekamos vieno asmens), privačios (neturint tam tikro įpareigojimo ir pareigų) ir spontaniškos (pagal konkretaus specialisto supratimą ir tiesioginius poreikius) terminokūros prie kolektyvinės (daugelio tam tikros srities žinovų), planingos (stengiantis aprėpti srities terminų visumą, o ne kuriant izoliuotus terminus atskiroms publikacijoms) ir institucionalizuotos (turint aiškiai apibrėžtą įpareigojimą veikti vadovaujant tam tikrai institucijai) veiklos (Baltišs 2013: 426) (apie LT TK indėlį į lietuvių terminologijos raidą plačiau žr.: Auksoriūtė 2011, 2021).

TK gyvavimas nebuvo ilgas nei Latvijoje (iki 1921 m.), nei Lietuvoje (iki 1926 m.), tačiau akivaizdu, kad lietuviams ir latviams ir toliau rūpėjo terminologijos teorija bei terminijos tvarkyba (plačiau žr.: Grabis 2006; Keinys 2012; Skujiņa 2002 ir kt.).

Jeigu XX a. Lietuvoje į Latviją buvo žiūrima kaip į sektiną terminijos tvarkymo pavyzdį, tai Latvijoje pasigirsdavo minčių, kad latvių ir lietuvių terminologai per mažai bendradarbiauja. Pavyzdžiui, Janis Endzelynas (*Jānis Endzelīns*), aktyviai dalyvavęs latvių terminų tvarkyboje, nors neparengęs būtent terminologijai skirtų publikacijų (Skujiņa 1972; žr. taip pat Labanauskienė 2012), 1942–ųjų m. straipsnelyje žurnale *Latvju Mēnešraksts*

(Latvių mėnraštis)⁹ pareiškė, kad tenka apgailestauti, jog kuriant mokslinę terminiją lietuviai ir latviai tarpusavyje nebendravo ir nederino veiklos, – tai būtų buvusi galimybė sukurti daug abiem tautoms bendrų terminų (Endzelīns 1942: 547).

Tarpusavio ryšius lietuviai ir latviai, taip pat estai palaikė išeivijoje. Jų veikla prisidėjo ir prie terminijos puoselėjimo – Vokietijoje, kur Hamburge ir jo priemiestyje Pineberge nuo 1946 iki 1949 m. veikė Pabaltijo universitetas (latviškai *Baltijas universitāte*), buvo išleistas ekonomikos žodynas (tiksliau būtų jį vadinti žodynėliu) *Dictionary to Meyer's Elements of Modern Economics* (EME 1946). Į kalbamąjį 20 puslapių rotaprintu atspausdintą leidinį sudėti ir terminai, ir ekonomikos srityje vartojami kitų kalbos dalių žodžiai (veiksmažodžiai, būdvardžiai) anglų, vokiečių, estų, lietuvių ir latvių kalbomis. Latvių išeivijos leidinyje, mėnraštyje *Ceļa Zīmes* (Kelio ženklai)¹⁰, straipsnį „Valodu tuvināšana Baltijā“ (Kalbų suartinimas Pabaltijyje) paskelbusi kalbininkė Velta Rūkė (vėliau Rūkė-Dravinia) (*Velta Rūķe-Draviņa*) akcentavo, kad kuriant pavadinimus naujoms sąvokoms reikšti reikėtų atsižvelgti į giminingosios kalbos patirtį ir rinktis arba kurti panašius terminus, nes žodynas kaip tik yra tas kalbos lygmuo, kurį lengviausia tikslingai paveikti. Naujažodžius, modernių sąvokų pavadinimus lengva kurti terminologijos komisijose, be to, nebūtina suvienodinti senosios nomenklatūros, kuri jau retai vartojama (Rūkė 1951: 280). Beje, šiais klausimais mėnraštyje *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* jau anksčiau, prieš beveik 20 metų, buvo pasisakęs Pranas Skardžius¹¹, kuris taip pat vienu iš lietuvių ir latvių kalbinio suartėjimo veiksmių įvardija bendrų terminų turėjimą (Skardžus 1934: 356).

Tenka pripažinti, kad lietuvių ir latvių terminologų tarpusavio ryšių raida dar nėra tinkamai ištirta. Tiek tyrimo tikslas, tiek straipsnio apimtis neleidžia išsamiau gilintis į istoriją, vis dėlto net ir kelios straipsnyje aptartos įžvalgos suteikia pagrindo manyti, kad ir lietuviai, ir latviai teigiamai vertino poreikį remtis antrąja baltų kalba.

9 Literatūros ir meno žurnalas buvo leidžiamas 1942–1944 m.

10 Mėnraštis buvo leidžiamas užsienyje nuo 1948 iki 1987 m.: iki 1952 m. Švedijoje, vėliau – Didžiojoje Britanijoje.

11 Straipsnio autorius pavadintas vardu *Francis*, nors lietuvių vardą *Pranas* reikėtų perteikti latviškai (latvinti) *Prans*.

2. GRETINAMIEJI LIETUVIŲ IR LATVIŲ TERMINIJOS TYRIMAI

Teigiamas požiūris į baltų kalbų tarpusavio ryšius gyvuoja ir dabar – Lietuvoje ir Latvijoje atlikta (paskelbta) įvairių gretinamųjų lietuvių ir latvių terminologijos tyrimų, kuriuos būtų galima laikyti gretinamosios terminologijos užuomazga. Dalis tiek lietuvių, tiek latvių kalbomis Lietuvoje ir Latvijoje paskelbtų publikacijų¹² skirtos bendriesiems terminologijos klausimams ir terminografijai, kita dalis – konkrečių sričių terminijai.

Iš bendrųjų tyrimų minėtini istorijos apžvalgoje jau cituotas Solvitos Labanauskienės (2008) straipsnis apie terminologijos formavimosi paraleles Lietuvoje ir Latvijoje XIX a., taip pat straipsniai apie šaknies *termin-* sistemą lietuvių ir latvių kalbose, paskelbti Lietuvoje (Kvašytė 2013) ir Latvijoje (Kvašite 2016), ir straipsniai apie pirmąsias LV TK ir LT TK (Kvašytė 2021a, 2021b; Kvašite 2020a). Terminografijai skirtame straipsnyje apžvelgiami Lietuvoje ir Latvijoje po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. išleisti terminų žodynai (Kvašite 2004b). Dėmesio sulaukė beveik tuo pačiu metu pasirodę lietuvių ir latvių lingvodidaktikos terminų žodynai – tyrimo autorės Ana Vulanė (*Anna Vulāne*) ir Regina Kvašytė (*Regīna Kvašite*) aptaria žodynų rengimo principus, sandarą, terminų imtis bei jų atranką, taip pat terminų sistemų panašumus ir skirtumus (Vulanė, Kvašite 2018). Inga Znuotinia (*Inga Znotiņa*) nagrinėja tekstynų lingvistikos terminų, įvardijančių užsienio kalbos besimokančiųjų tekstyną (latvių atitikmuo *valodas apguvēju korpus*), įvairovę ir ieško gretinamiesiems tyrimams tinkamiausio termino (Znotiņa 2014).

Kalbant apie terminografiją norėtusi atkreipti dėmesį, kad esama atvejų, kai į dabartinius daugiakalbius terminų žodynus įtraukiami lietuvių ir latvių terminai, pavyzdžiui, Rygoje išleistas verčiamasis lizdiniu principu sudarytas terminų žodynas *Krievu-latviešu-lietuviešu jūrniecības*¹³ *juridisko terminu vārdnīca*, lietuviškai autoriaus pavadintas *Rusų-latvių-lietuvių kalbų jūrinės veiklos teisės terminų žodynu* (Bergholcs 2004). Dar Latvijoje yra išėję autorių kolektyvų parengti ekonomikos terminų verčiamasis žodynas, kur tarp septynių kalbų yra ir lietuvių kalba (ETV 1992), ir, tikėtina, Latvijos žemės ūkio universiteto (bibliografijoje leidėjas nenurodytas,

12 Sisteminant medžiagą rinkti duomenys ir apie konferencijų pranešimus bei paskelbtas jų tezes, vis dėlto tyrimo apraše remiamasi straipsniais, nes įvardyti visus pranešimus ir / ar jų tezes užimtų per daug vietos, be to, neretai straipsniai rengiami pranešimų pagrindu.

13 Pažodžiui *jūreivystē*.

tačiau tokia prielaida kyla dėl to, kad išleistas Jelgavoje) leidinys – gyvulininkystės technologijos žodynas *Lopkopības tehnoloģijas terminu vārdnīca: vācu–angļu–lietuviešu–latviešu* (LTTV 2001)¹⁴. Lietuvoje yra pasirodęs leidinys, į kurį įtraukti abiejų baltų kalbų terminai – Aplinkos ministerijos išleistas *Aplinkos apsaugos žodynas EnDIC 2004* (apie lietuvių ir latvių augalų pavadinimus kalbamajame žodyne žr.: Labanauskienė 2009, 2010). Šiaulių universiteto išleistoje žodyno forma parengtoje metodinėje priemonėje, skirtoje studijuojantiems terminologiją, pateikti antraštinių terminų atitikmenys latvių kalba (Kvašytė 2005b).

Iš konkrečių mokslo sričių gretinamuoju aspektu lig šiol daug dėmesio yra sulaukę lietuvių ir latvių kalbotyros terminai. Straipsniai, skirti tiek bendresnio pobūdžio kalbotyros terminų gretinimui, tiek vienos iš kalbotyros atšakų – dialektologijos – terminams, paskelbti Lietuvoje (Балодė 1985; Kvašytė 2005a), o Latvijoje paskelbtuose straipsniuose išsamiai aptarti gramatikos terminai, skirti kalbos dalims ir sangražiniams veiksmažodžiams pavadinti (Kvašite 2019, 2020a). Vis dėlto daugiausia nagrinėti stilistikos terminai. Dalis kalbamųjų tyrimų pasirodė 2006 m. išleistame straipsnių rinkinyje *Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai*, kuris sujungė lietuvių ir latvių mokslininkus gretinamosios abiejų baltų kalbų stilistikos tyrimams (Kvašytė 2004a, 2006; Kvašytė, Župerka 2006), taip pat Latvijoje publikuotuose leidiniuose (Kvašite 2004a, 2007, 2013). Stilistikai (vienam iš funkcinų stilių – dalykiniam) priskirtinas iš anglų kalbos pasiskolintų ekonomikoje vartojamų terminų gretinimas, nors kalbamasis galėtų būti traktuojamas ir kaip ekonomikos srities anglybių tyrimas (Kvašytė 2004b).

Tiek lietuvių terminologai Stasys Keinys ir S. Labanauskienė, tiek latvių terminologė Linda Pietė (*Linda Piete*, dabar – *Kurminia*) gretinamuoju aspektu nagrinėjo įvairiuose šaltiniuose skirtingais laikotarpiais fiksuotus botanikos terminus, daugiausia augalų pavadinimus (Labanauskiene 2006; Labanauskienė 2004, 2009, 2010, 2014; Keinis, Labanauskiene 2004; Pietė 2007; Kurminia 2010). Domėjimosi dar viena aktualia dabartinės terminologijos sritimi rezultatas – monografijoje *Lietuviškos informatikos ir kompiuterijos terminijos tyrimai* paskelbtas skyrius, skirtas lietuvių ir latvių kompiuterijos terminų analizei (autorė S. Labanauskienė) (Auksoriūtė ir kt. 2018: 352–407).

14 Duomenys apie žodynus iš tyrimo *Vārdnīcu izstrāde Latvijā (1991–2010)* (Šmite 2012).

Dabartiniai gretinamieji lietuvių ir latvių terminologijos tyrimai apima ir bendruosius mokslo klausimus bei terminografiją, ir konkrečių sričių ar posričių – botanikos (augalų pavadinimų), ekonomikos, informacinių technologijų – terminiją. Ypatingo susidomėjimo yra sulaukusi kalbotyra (dialektologija, gramatika, stilistika), taip pat lingvodidaktika ir tekstyno lingvistika. Lietuvoje ir Latvijoje esama taip pat terminų žodynų, kuriuose fiksuoti abiejų kalbų terminai.

3. LIETUVIŲ IR LATVIŲ TERMINOLOGŲ RYŠIAI

Norėtusi išskirti dar kelis tiesiogiai su lietuvių ir latvių terminijos gretinimu nesusijusius, tačiau terminologų ryšius atspindinčius darbus, jau tapusius naujausios istorijos dalimi. Visų jų tikslas – supažindinti su antrosios baltų tautos terminologų pasiekimais ir terminologijos aktualijomis. Lig šiol jie ryškesni Lietuvoje, pavyzdžiui, paskelbtos latvių terminologų leidinių recenzijos: Valentinos Skujinios (*Valentīna Skujiņa*) monografijos *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi* (Latvių terminologijos tvarkymo principai) (Keinys 2005)¹⁵, 2007 m. išleisto žodyno *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca* (Kalbotyros pagrindinių terminų aiškinamasis žodynas) recenzijos (Kvašytė 2008, 2009), taip pat latvių terminologų veiklos apžvalga ir Latvijoje 1990–2000 m. išleistų terminų žodynų bibliografijos (Kvašytė 1996, 2001). Žurnale *Gimtoji kalba* išspausdintas pokalbis su tuometiniu LV TK pirmininku Juriu Baldunčiku (*Juris Baldunčiks*) apie abiem kalboms būdingą poreikį turėti darnią terminiją (Kvašytė, Urnėžiūtė 2015). Terminologų ryšius atspindi ir kai kurios terminologų leidiniuose paskelbtos asmeninio pobūdžio žinios – sveikinimas V. Skujiniai jubiliejaus proga (Labanauskienė 2007) ir jai skirtas *In memoriam* (Keinys 2015).

Lietuvoje spausdinami latvių terminologų straipsniai, leidžiantys susipažinti su latvių terminologijos bei terminijos tvarkybos aktualijomis ir tuo, kaip tyrinėjama ir tvarkoma įvairių sričių terminija. Pagrindinis tam skirtas leidinys yra *Terminologija* (pradėtas leisti kaip *Terminologijos vagos* 1994 m.). Kalbamojo žurnalo redaktorių kolegijos narė 1998–2012 m. buvo V. Skujinia (1937–2015), o 2013–2021 m. – J. Baldunčikas (1950–2022). Latvija tokio mokslinio terminologijos leidinio neturi, todėl lietuvių

¹⁵ Recenzuotas pirmasis monografijos leidimas, išleistas 1993 m. (antrasis leidimas 2002 m.). Recenzija išspausdinta 1994 m. žurnale *Terminologijos vagos* (perspausdinta rinktinėje 2005 m.).

terminologų publikacijos spausdinamos įvairiuose, dažniausiai konferencijų pranešimų pagrindu rengiamuose tęstiniuose ir vienkartinuose rinkiniuose, pavyzdžiui, Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto žurnale *Linguistica Lettica* ir Latvijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje *Valoda: nozīme un forma* (Kalba: reikšmė ir forma). Letonikos kongreso pranešimų pagrindu parengti straipsniai – leidinyje *Valodniecības raksti* (Kalbotyros straipsniai), o leidiniuose *Vārds un tā pētīšanas aspekti* (Žodis ir jo tyrimo aspektai) bei *Valoda dažādu kultūru kontekstā* (Kalba įvairių kultūrų kontekste) atitinkamai Liepojos ir Daugpilio universitetų konferencijų medžiaga.

Lietuvių ir latvių terminologai dalyvauja vieni kitų rengiamose tarptautinėse konferencijose. Lietuvoje terminologijai skirtas konferencijas reguliariai rengia Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centras, o Latvijoje terminologai dalyvauja kasmetinėse konferencijose, skirtose J. Endzelyno, Arturo Uozuolo (*Arturs Ozols*) gimimo metinėms paminėti, taip pat konferencijose Liepojos universitete, Daugpilio universitete ir kt.

Nemažai įvairių faktų liudija apie tarpusavio lietuvių ir latvių terminologų ryšius. Lietuvoje ir Latvijoje skelbiami latvių ir lietuvių terminologijos bei terminijos tvarkybos klausimams skirti moksliniai straipsniai, skaitomi pranešimai konferencijose, taip pat esama kitokio bendradarbiavimo atvejų.

IŠVADOS

Tyrimas parodė, kad Lietuvos ir Latvijos terminologijos istorijoje būta terminologų domėjimosi vienu kitais. J. Jablonskio iniciatyva pagal Latvijos pavyzdį Lietuvoje 1921 m. buvo įsteigta Terminologijos komisija, kurios veikloje jis ragino remtis Latvijos patirtimi, o latvių kalbininkai J. Endzelynas ir V. Rūkė atkreipė dėmesį, kad reikėtų siekti, kad baltų kalbos labiau suartėtų. Tenka pripažinti, kad lietuvių ir latvių terminologų ryšių istorija nėra pakankamai ištirta, vis dėlto kelios straipsnyje aptartos išvalgos leidžia teigti, kad tiek vienos, tiek kitos šalies terminologai teigiamai vertino poreikį terminokūroje remtis vieniems kitų patirtimi.

Dabartiniai gretinamieji lietuvių ir latvių tyrimai apima bendruosius terminologijos klausimus, terminografiją ir konkrečių sričių ar posričių – botanikos (augalų pavadinimų), informacinių technologijų, kalbotyros, lingvodidaktikos ir tekstyno lingvistikos – terminiją. Gretinamųjų tyrimų autoriai (L. Baluodė, S. Keinys, R. Kvašytė, S. Labanauskienė, L. Pietė

(dabar Kurminia), A. Vulkanė, I. Znuotinia) skelbia straipsnius tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje daugiausia lietuvių ir latvių, rečiau anglų, rusų kalbomis. Lietuvoje ir Latvijoje esama daugiakalbių žodynų, kuriuose fiksuoti abiejų baltų kalbų terminai. 1946 m. toks ekonomikos žodynėlis išleistas Vokietijoje, kur veikė Pabaltijo universitetas.

Lietuvių ir latvių tarpusavio bendravimas – tai ir terminologijos darbų recenzavimas, savos kalbos terminų tyrimams skirtų straipsnių skelbimas, dalyvavimas Lietuvoje ir Latvijoje rengiamose konferencijose, pranešimų tezių ir medžiagos publikavimas. Latvių terminologai Lietuvoje straipsnius dažniausiai spausdina žurnale *Terminologija*, kurio redaktorių kolegijoje Latvijai 1998–2012 m. atstovavo V. Skujinia, o 2013–2021 m. – J. Balduņčikas. Latvijoje nėra panašaus vien terminologijai skirto leidinio, todėl lietuvių terminologų straipsniai spausdinami žurnale *Linguistica Lettica*, Letonikos kongreso leidinyje *Valodniecības raksti* ir kt.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Auksoriūtė Albina 2011: Terminologijos komisijos (1921–1926) veiklos apžvalga. – *Terminologija* 18, 80–91.
- Auksoriūtė Albina 2021: Terminologijos komisijos įkūrimo šimtmečiui. – *Gimtoji kalba* 3, 3–9.
- Auksoriūtė Albina ir kt. 2018: Auksoriūtė Albina, Gaivenytė-Butler Jolanta, Labanauskienė Solvita, Mitkevičienė Asta, Stunžinas Robertas, Umbrasas Alvydas, Zemlevičiūtė Palmira. *Lietuviškos informatikos ir kompiuterijos terminijos tyrimai*: monografija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Baltiņš Māris 2013: Terminrades process un principi. – *Latviešu valoda*, red. A. Veisbergs, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 415.–433.
- Bergholcs Jons 2004: *Krievu-latviešu-lietuviešu jūrnecības juridisko terminu vārdnīca*, Rīga: Avots.
- EME – *Dictionary to Meyer's Elements of Modern Economics*, compiled by E. Vērzemnieks, E. Jārvesso, E. Gabris, Textbook No. 38, Hamburg: Baltic University, 1946.
- Endzelīns Jānis 1942: Valodnieka vērojumi. – *Latvju Mēnešraksts* 6, 01.01.1942., 545.–547.
- ETV – *Ekonomikas terminu vārdnīca latviešu, krievu, angļu, vācu, franču, lietuviešu, igauņu valodā*, sast. J. Porietis, Rīga: Zinātne, 1992.
- Grabis Rūdolfis 2006 [1953]: Par latviešu terminoloģijas attīstību un izstrādi. – *Darbu izlase*, Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 221.–229.
- Jablonskis Jonas 1933a [1920]: *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. Nr. 11, Rīga, 1920 (psl. 96), 4 rb. – *Jablonskio raštai I. Visuomenės straipsniai*, red. J. Balčikonis, Kaunas: Švietimo ministerija, 224–226.
- Jablonskis Jonas 1933b [1921]: Dėl mūsų kalbos terminų. – *Jablonskio raštai I. Visuomenės straipsniai*, red. J. Balčikonis, Kaunas: Švietimo ministerija, 226–228.
- Jablonskis Jonas 1933c [1920]: Terminų dalykas. – *Jablonskio raštai II. Švietimo reikalai*, red. J. Balčikonis, Kaunas: Švietimo ministerija, 211–212.
- Keinis Stasis, Labanauskienė Solvita 2004: Latviešu augu nosaukumi *Lietuviešu botānikas vārdnīcā*. – *Linguistica Lettica* 13, 129.–139.
- Keinys Stasys 2005 [1994]: Latvių terminologijos tvarkymo principai. – *Dabartinė lietuvių terminologija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 262–264.
- Keinys Stasys 2012 [1967]: Lietuvių terminologijos kūrimo apžvalga (iki 1940 metų). – *Lietuvių terminologijos raida*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 29–56.
- Keinys Stasys 2015: Valentinai Skujiniai atminti. – *Terminologija* 22, 232–235.

- Kurmiņa Linda 2010: Eponiminiai augalų pavadinimai latvių ir lietuvių kalbose: darybos būdai. – *Leksikografija ir leksikologija* 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 355–367.
- Kvašytė Regina 1996: Terminologija Latvijoje. – *Terminologija* 3, 70–78 [1990–1995 metų žodynų bibliografija].
- Kvašytė Regina 2001: 1996–2000 m. Latvijoje išleistų terminų žodynų bibliografija. – *Terminologija* 8, 152–157.
- Kvašytė Regina 2004a: Apie lietuvių ir latvių stilistikos terminiją. – *Terminologijos istorijos ir dabarties problemos*, Kazimierui Gaiveniui atminti, sud. A. Auksoriūtė, ats. red. S. Keinys, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 240–249.
- Kvašytė Regina 2004b: Lietuvių ir latvių ekonomikos terminijos anglybės. – *Terminologija* 11, 31–51.
- Kvašytė Regina 2005a: Lietuvių ir latvių tarmės: terminija ir žodynai. – *Baltų kalbų tarmės: rašytinis palikimas*, sud. J. Švambarytė-Valužienė (ats. red.), R. Kvašytė, A. Stafecka, Šiauliai: Discens, 112–123.
- Kvašytė Regina 2005b: *Mokomasis terminologijos žodynelis*, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- Kvašytė Regina 2006: Lietuvių ir latvių stilistikos terminija gretinamuoju aspektu. – *Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai. Lietuvių un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*, sud. ir ats. red. R. Kvašytė, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 54–63.
- Kvašytė Regina 2008: *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Sastādījis autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. – *Terminologija* 15, 242–248.
- Kvašytė Regina 2009: *Valodniecības terminu skaidrojošā vārdnīca* [apžvalga]. – *Gimtoji kalba* 3, 23–24.
- Kvašytė Regina 2013: Lietuvių ir latvių kalbų terminų su šaknimi *termin-* mikrosistema. – *Terminologija* 20, 123–139.
- Kvašytė Regina 2021a: Apie pirmąsias terminologijos komisijas Lietuvoje ir Latvijoje. – *Mokslo Lietuva* 7(672), 2021-04-14, 11, 12.
- Kvašytė Regina 2021b: Apie pirmąsias terminologijos komisijas Lietuvoje ir Latvijoje. – *Mokslo Lietuva* 8(673), 2021-04-28, 6, 7.
- Kvašytė Regina, Urnėžiūtė Rita 2015: Baltų kalboms svarbu darni terminijos raida [pokalbis su Ventspilio aukštosios mokyklos profesoriumi, Latvijos mokslų akademijos Terminologijos komisijos pirmininku Juriu Baldunčiku; kalbino Regina Kvašytė ir Rita Urnėžiūtė]. – *Gimtoji kalba* 12, 11–18.
- Kvašytė Regina, Župerka Kazimieras 2006: Lietuvių ir latvių funkcinių stilių terminai. – *Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai. Lietuvių un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*, sud. ir ats. red. R. Kvašytė, Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 65–83.
- Kvašytė Regina 2004a: Internacionālie lietišķie termini latviešu un lietuviešu vārdnīcās. – *Linguistica Lettica* 13, 140.–152.
- Kvašytė Regina 2004b: Lietuvių un latviešu terminogrāfijas jaunumi. – *Valoda–2004: Valoda dažādu kultūru kontekstā*, Zinātnisko rakstu krājums XIV, Daugavpils, 121.–126.
- Kvašytė Regina 2007: Terms of the Latvian and Lithuanian Stylistics in Comparative Aspect. – *Contrastive and Applied Linguistics*, Research papers XIV, ed. Andrejs Veisbergs, Rīga: Faculty of Modern Languages, 33–42.
- Kvašytė Regina 2013: Lietišķais stils latviešu un lietuviešu valodā: terminoloģiskais aspekts. – *Aktuālas tendences terminoloģijas teorijā un praksē*: rakstu krājums, sast. I. Pūtele, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 6.–16.
- Kvašytė Regina 2016: Sakne *termin-* latviešu un lietuviešu terminoloģijā. – *Terminrade Latvijā senāk un tagad*: Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas 70 gadu jubilejas konferencei veltīts īrakstu krājums, Rīga: Zinātne, 71.–76.
- Kvašytė Regina 2019: Latviešu un lietuviešu atgriezeniskie darbības vārdi: terminoloģiskais aspekts. – *Valoda: nozīme un forma* 10. *Latvijas gramatiskā doma gadsimta gaitā*, sast. A. Kalnača, I. Lokmane, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 92.–104.
- Kvašytė Regina 2020a: Latviešu un lietuviešu gramatikas termini: *vārds, vārdšķira* un to nosaukumi. – *Valoda: nozīme un forma* 11. *Gramatika un valodas normēšana*, sast. un red. A. Kalnača, I. Lokmane, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 93.–117.
- Kvašytė Regina 2020b: Pirmās Terminoloģijas komisijas Latvijā un Lietuvā. – *Zinātniskie raksti VI (XXVI). Latviešu terminoloģija simts gados*, Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 74.–92.
- Labanauskienė Solvita 2006: Latviešu un lietuviešu augu nosaukumu sastatīšana J. A. Pabrėžas darbos. – *Linguistica Lettica* 15, 128.–136.
- Labanauskienė Solvita 2004: Latvių augalų vardai Jurgio (Ambraziejaus) Pabrėžos žodynuose. – *Terminologija* 11, 145–155.

- Labanauskienė Solvita 2007: Žymioji latvių terminologė Valentina Skujiņa. – *Terminologija* 14, 216–218.
- Labanauskienė Solvita 2008: Lietuvių ir latvių terminologijos formavimasis XIX amžiuje. – *Valodniecības raksti* 2, 36.–45.
- Labanauskienė Solvita 2009: Lietuvių ir latvių kalbų augalų vardai *Aplinkos apsaugos žodyne EnDic2004*. – *Terminologija* 16, 93–115.
- Labanauskienė Solvita 2010: Sudurtinių lietuviškų ir latviškų augalų genčių vardų darybos ypatumai. – *Terminologija* 17, 54–67.
- Labanauskienė Solvita 2011: *Baltijos šalių floros lietuviškų ir latviškų augalų genčių vardų vedyba*. – *Terminologija* 18, 66–79.
- Labanauskienė Solvita 2012: Janio Endzelyno terminologinės įžvalgos. – *Terminologija* 19, 173–183.
- Labanauskienė Solvita 2014: Mykolo Miežinio *Lietuviszkai–latviszkai–lenkiszko–rusiszko* žodyno lietuviški ir latviški sinoniminiai bei variantiniai augalų vardai. – *Terminologija* 21, 143–159.
- LILVV – *Latvijā izdotās latviešu valodas vārdnīcas. Bibliogrāfisks rādītājs (1900–1994)*, sast. M. Banga, G. Cakule, S. Kļaviņa, B. Mūrniece, S. Zariņa, Rīga: Latvijas Universitāte, 1995.
- LTTV – *Lopkopības tehnoloģijas terminu vārdnīca: vācu–angļu–lietuviešu–latviešu*, autorkolektīvs: W. Drochern, S. Baranauskas, J. Kulpys u. c., Jelgava: [b. i.], 2001.
- Piete Linda 2007: Personvārdi latviešu un lietuviešu augu nosaukumos. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 11, 45–53.
- Rūķe Velta 1951: Valodu tuvināšana Baltijā. – *Ceļa Zīmes* 8, 275.–282.
- Skardžus Francis 1934: Lietuvju un latvju valodiskās tuvināšanās iespējas. – *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* 10, 01.10.1934, 354.–356.
- Skujiņa Valentīna 1972: J. Endzelīna devums latviešu valodas zinātniskās terminoloģijas attīstībā. – *Latviešu valodas kultūras jautājumi* 8, 17.–33.
- Skujiņa Valentīna 2002: *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*, otrais, labotais un papildinātais izdevums, Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Šmite Astra 2012: Latvijā izdotās vārdnīcas (1991–2010). Bibliogrāfisks saraksts. – *Vārdnīcu izstrāde Latvijā 1991–2010*, pētījums Jura Baldunčika vad., Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 192.–247.
- TKP – Terminoloģijas komisijas protokolai (Nr. 1–80), 1921–1923.
- Vulāne Anna, Kvašīte Regīna 2018: Latviešu un lietuviešu lingvodidaktikas terminu vārdnīcas: sastatāmais aspekts. – *Linguistica Lettica* 26, 93.–117.
- Zemzare Daina 1961: *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*, Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Znotiņa Inga 2014: Valodas apguvēju korpus: lietuviešu un latviešu termins un definīcija. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 18(II), 265.–271.
- Балоде Лаймуте 1985: О латышской и литовской лингвистической терминологии (сходство и различия). – *Lietuvių kalbotyros klausimai XXIV. Mokslo kalbos kultūros ir terminologijos problemos*, Vilnius: Mokslas, 11–16.

Gauta 2022-09-05

Regina Kvašytė

Vilniaus universiteto Šiaulių akademija

P. Višinskio g. 25, LT-76351 Šiauliai

Latvijos universiteto Latvių kalbos institutas

Kalpaka bulv. 4, LV-1050 Rīga

E. paštas regina.kvasyte@sa.vu.lt